

УДК 811.161.2:374.2-092:9

DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.24-34

Ганна Дидик-Меуш

ORCID 0000-0001-7384-5782

*доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри філології*

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ

Український католицький університет

hanna.dydkmeush@gmail.com

СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД КОДИФІКАЦІЄЮ СПОЛУЧУВАНСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

У статті досліджено низку питань стосовно необхідності укладання словника сполучуваності на підставі пам'яток української мови XVI–XVIII ст., що є невід'ємною частиною сучасної української комбінаторної лексикографії. Подано основні засади комбінаторної лексикографії, класифікацію словників цього типу.

Простежено особливості роботи істориків-лексикографів під час укладання словників української мови різних періодів (XIV–XV ст. і XVI–XVII ст.). Проаналізовано, зокрема, засади кодифікації ад'єктивно-субстантивних словосполучень у лексиконах різних типів, їх тлумачення та ілюстрування. У підсумку виявлено важливі аналогії, які можна використати у майбутній лексикографічній практиці, а також певні недоліки, яких вдається уникнути під час укладання словників сполучуваності.

Ключові слова: історична комбінаторна лексикографія, текст, контекст, сполучуваність, словник сполучуваності, ад'єктивно-субстантивне словосполучення.

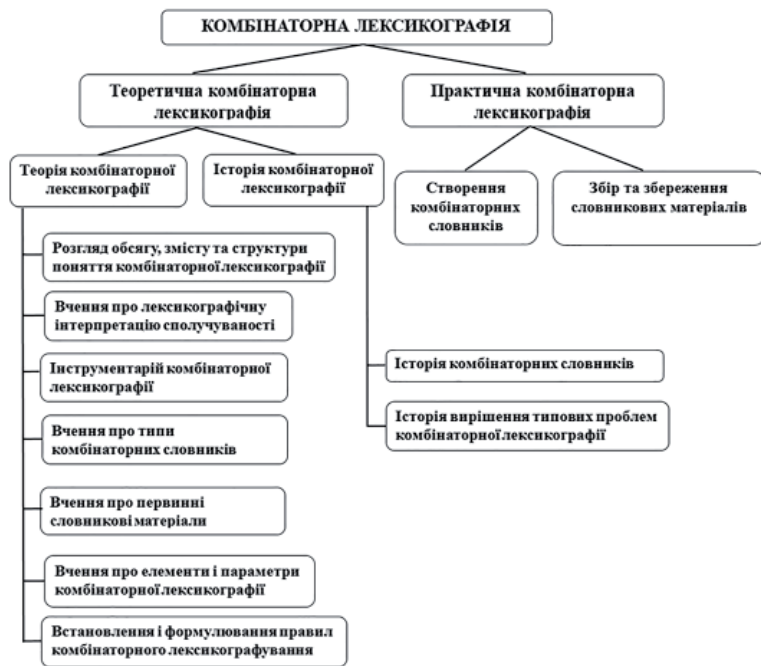
Постановка проблеми. Наукове і практичне зацікавлення сполучуваністю як об'єктом лексикографічного опису зумовило появу комбінаторної лексикографії – самостійного напрямку в межах загальної теорії лексикографії. Частина проблем опису сполучуваності пов'язана із загальними лексикографічними принципами, а частина – із власне теорією сполучуваності. Тож комбінаторну лексикографію можна кваліфікувати як сферу лексикографії, призначення якої – теоретичні та практичні питання створення словників сполучуваності. Комбінаторну лексикографію, як і лексикографію загалом, можна поділити на теоретичну і практичну (див. Схема 1).

Мета статті – проаналізувати відомі на сьогодні історичні словники української мови з огляду кодифіковану в них сполучуваність. Предметом опису обрано подані у словниках ад'єктивно-субстантивні словосполучення (далі – АСС) як стійкі одиниці мови і тогочасного мовлення. Джерельною базою дослідження слугують «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» (гол. редкол. Л. Л. Гумецька); «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. (відпов. ред.: Д. Гринчишин, М. Чікало); «Українські красвиди XVI–XVIII століть : слово, текст, словник» (відпов.ред. Г. Дидик-Меуш; авт.: Г. Дидик-Меуш, О. Слободзяник).

© Ганна Дидик-Меуш, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Виклад основного матеріалу. Одним із базових для комбінаторної лексикографії є поняття «лінгвістична комбінаторика» – виявлення, складання та вивчення комбінацій слів, які підпорядковані певним комунікативним завданням за необхідних умов їх реалізації і які можна скласти з певної кількості слів.

Схема 1. Структура комбінаторної лексикографії

Водночас це і окрема галузь мовознавства, що вивчає якісні та кількісні характеристики ізольованих елементів мови і цілих континуумів, до яких входять ці елементи впродовж певного періоду лінгвістичного часу. Мета такого вивчення – встановити можливі чи неможливі умови об’єднання елементів мови, а також отримати результати їхньої взаємодії. Комбінаторика існує на кожному рівні мови і є основним принципом організації всіх без винятку мовних одиниць, формою їх існування, еволюції та взаємодії. Визначальними для комбінаторики є ті види відношення, у які вступають мовні одиниці: синтагматичні (лінійні), парадигматичні (нелінійні) та ієрархічні (родо-видові). Оскільки одним із видів відношень комбінаторики є синтагматичні відношення, можна кваліфікувати цю сферу прикладного мовознавства як комбінаторну лексикографію, маючи на увазі лексикографічну кодифікацію тільки синтагматичних відношень мовних одиниць [6; 7].

Нижче розглянемо особливості кодифікації ад’єктивно-субстантивних словосполучень в українській історичній лексикографії, щоб використати ці спостереження під час укладання словника сполучуваності української мови XVI–XVIII ст. [1, с. 53; 2, с. 5–18].

I. «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.»¹ (далі – СУМ¹⁴⁻¹⁵) є словником-тезаурусом, що дає змогу скласти чітке уявлення про подані в ньому АСС та про принципи їх інтерпретації. Завдання має полегшити і специфіка відбору джерел словника – джерельну базу сформували пам'ятки ділового стилю, у текстах яких (як правило, з юриспруденції, виробництва тощо) часто трапляються стійкі найменування.

Для СУМ¹⁴⁻¹⁵ було вироблено чіткі засади, зокрема і щодо способу подання АСС, до того ж сама голова редколегії Л. Гумецька заслужено є еталоном ученого-лексикографа. Проте, як засвідчує детальний аналіз інтерпретації уміщених тут АСС, чіткі засади словника часто є суперечливими і подекуди суттєво ускладнюють користування словником.

Отож у «Передмові» СУМ¹⁴⁻¹⁵ так визначено підходи до словосполучень:

1. «Складені з двох і більше членів географічні назви – назви населених пунктів, річок, держав, – що становлять одиницю номінації, виносяться в реєстр так само, як одночленні власні назви (**Новоє Сєло, Малая Івєнка...**)» [11, с. 11];
2. «Не виносяться як заголовні слова мікротопоніми (типу **лісь дєдьовь**) і описові назви населених пунктів (типу **место луцкоє** ‘Луцьк’), що подаються в Словнику на рівні стійких словосполучень у статті на перший член складеної назви. Якщо перший член складеного мікротопоніма не фігурує як заголовне слово словникової статті, то він виноситься як заголовне слово словникової статті (**Трибєсовскіи: Трибєсовскіи коургань**)» [там само, с. 12];
3. «Після викладу значень реєстрового слова з абзаца подаються фразеологізми за ромбом. Якщо фразеологізм зв'язаний лише з одним значенням багатозначного реєстрового слова, він наводиться після цього значення без ромба. Лексикалізовані та стійкі словосполучення розміщені відповідно до значень слова. У кінці словникової статті подаються словосполучення, що відсилаються до інших заголовних слів. Окремі слова, що входять до складу фразеологізмів і стійких словосполучень і, отже, викладаються в рамках словосполучення, не беруться вже до уваги при викладі значень співвідносних заголовних слів» [там само, с. 15];
4. «При виділенні фразеологізмів укладачі Словника спиралися на критерії лексико-семантичні – цілісність значення, лексичну неподільність, еквівалентність слову – і структурні – більший або менший ступінь стійкості компонентів, які відтворюються в мовленні (контексті) як готові мовні одиниці (**крєстньое цєлованье** – присяга). Допоміжним критерієм для виділення фразеологізмів та стійких словосполучень служила і їх частотність» [там само];
5. «Виділені в Словнику фразеологізми відрізняються різним ступенем невідності значення словосполучення із значення окремих його компонентів.

¹ Словник створили мовознавці-лексикографи, представники Львівської лексикографічної школи [9, с. 510], які, за висловом В. Німчука, «з често продовжують традицію української наукової лексикографії, основоположником якої був Є. Тимченко» [10, с. 34]. Авторський колектив словника, головою редколегії якого була проф. Л. Гумецька, укладав словник на основі 939 джерел, з яких, на жаль, 722 – публікації джерел. Проте, як пояснює Л. Гумецька, «відмовитися від недосконалих у лінгвістичному відношенні видань означало б відмовитися взагалі від створення словника цього періоду» [3, с. 16]. Тож в основі словника – всі пам'ятки, «писані староукраїнською мовою, без уваги до їх територіального походження, починаючи з суцільних текстів, таких як переклад статуту Казимира III, описи замків, люстрації земель, грамоти, і кіпчаючи окремим написами на різноманітних предметах, записами на полях книг тощо» [13, с. 10].

Найбільший ступінь ідіоматичності характеризує фразеологізми, що містять у своїй основі метафорично переосмислений образ, який і творить значення фразеологічного звороту (**бити чолом** – просити). Плієнастичні фразеологічні звороти, поширені окремими словами (**по доброй волі**, **по доброму волею** – добровільно), не вважаються окремими фразеологічними одиницями. Як фразеологічні звороти у Словнику виділяються двочленні лексеми, що в сучасній мові можуть мати однослівний відповідник (**крывду діяти** – **кривдити**). До фразеологізмів віднесені двочленні й багаточленні юридичні терміни (**вина головная**), назви установ (**великые рокы**), назви чинів (**великый вистярникъ**), титулів (**великий князь**), церковних свят і обрядів (**великий постъ**)» [там само].

Подано деякі міркування про суперечності щодо способу лексикографічної презентації АСС у СУМ¹⁴⁻¹⁵:

1. Словник, хоч і декларує, що двочленні власні назви, які «становлять одиницю номінації, виносяться в реєстр так само, як одночленні власні назви» (**Новое Село**, **Малая Ивснка** та ін.), проте мікротопоніми й описові назви населених пунктів (типу **место луцкоє** ‘Луцьк’) подані «на рівні стійких словосполучень», а не реєстрових назв.
2. Після викладу значень реєстрового слова з абзаца подаються фразеологізми з ромбом. Якщо фразеологізм зв'язаний лише з одним значенням багатозначного реєстрового слова, він наводиться після цього значення без ромба. Лексикалізовані та стійкі словосполучення розміщені відповідно до значень слова. У кінці словникової статті подано словосполучення, що відсилаються до інших заголовних слів. Окремі слова, що входять до складу фразеологізмів і стійких словосполучень і, отже, викладаються в рамках словосполучення, не беруться вже до уваги при викладі значень співвідносних заголовних слів.
3. Як фразеологічні звороти, у Словнику виділені двочленні лексеми, що в сучасній мові можуть мати однослівний відповідник (**крывду діяти** – **кривдити**). До фразеологізмів віднесені двочленні й багаточленні юридичні терміни (**вина головная**), назви установ (**великые рокы**), назви чинів (**великый вистярникъ**), титулів (**великий князь**), церковних свят і обрядів (**великий постъ**).
4. Впадає в око тенденція подавати вокабули-прикметники без тлумачення. До слова, не тільки ті, які мають при собі АСС, а й ті, які є одиничними. Наприклад, **Ботинь** (сынъ Ботинь) (СУМ¹⁴⁻¹⁵ I, 115). Прикметники в реєстрі тоді мають тлумачення, коли є ілюстрація їхнього використання поза АСС. Наприклад, **боярський** ‘боярський’ (СУМ¹⁴⁻¹⁵ I, 117). Але, як далі виявилось, не послідовно; до прикладу, прикметник **брѣзенский** не має значення (СУМ¹⁴⁻¹⁵ I, с. 124).
5. Присвійні прикметники (насамперед відантропоніми та відтопоніми) не мають чомусь тлумачення: **гавриловъ** (I, 236), **лисичинський** (I, 549) та ін., тимчасом як присвійні відапелятивні – мають (**лисичин** ‘лисячий, лисичий’ (I, 547), **материнъ** ‘материн’ (I, 580)). Проте ад’єктиви, пов’язані з означенням певних територій, тлумачаться по-різному: наприклад, поряд на одній сторінці виявляємо прикметники **литовижьський** (без значення) – **войтовство Литовижьскоє** і **литовський** ‘литовський’ (I, 549).
6. Поряд подано з абзацу різного рівня стійкі вирази, наприклад: **лихого мыслити** ‘замисляти лихе’ і **Лихїи потокъ** ‘назва потоку в Молдавському князівстві’, до того ж, без значка ◊ (I, 551).

7. Трапляється невідповідність між записом ACC і відсилачем до нього, наприклад, під **ловный** подано ACC зі значком $\diamond$ **земля ловная** з відсилачем *див. зємля* (I, 554), а під реєстровим словом **зємля** подано той же вираз, але без значка $\diamond$ (I, 395).
8. Виявлено непослідовність розміщення ACC у реєстрі словника, наприклад: реєстровими є ACC **Малыи Бахлоуєць** ‘назва потоку в Молдавському князівстві’ і **Малыи Криховєць** ‘назва потоку у Львівській землі’ (I, 573–574), проте ACC **Моговище Малое** ‘назва луки в Перемишлянській землі’ подано зі значком $\diamond$ під реєстровим словом **моговище**, яке не має значення (I, 605).

П. «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.»¹ (далі – СУМ¹⁶⁻¹⁷) базується на головних засадах «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.», це стосується «граматичної і семантичної характеристики слів, способів тлумачень і послідовності розміщення їх значень <...>, виділення фразеологізмів, стійких словосполучень» [12, с. 4].

Проте виявлено такі відмінності у «Принципах» СУМ¹⁶⁻¹⁷:

- а) не внесено до реєстру словника «власних особових і географічних назв, що зумовлено неоднаковими принципами при створенні картотек загальних і власних назв; специфікою власних назв, які у порівнянні із загальними вимагають іншого лексикографічного опрацювання; залученням до канону джерел значної частини перекладних творів, які містять велику кількість іноземних імен та географічних назв, що не мають істотного значення для історії лексичного складу української мови»;
- б) якщо «прикметники, утворені від топонімів та антропонімів, типу **литовський, молдавський**» є складовою частиною стійких і лексикалізованих словосполучень, то вони подаються у статті на відповідний іменник (прикметник **литовський** – у статтях **монета, князство, личба**; прикметник **молдавський** – у статті **земля**; прикметники **лунський, московський, муравський, чеський** – у статті **сукно** <...>»;
- в) не подаються «дієприкметники (активні і пасивні) теперішнього і минулого часу при наявності засвідчених у картотеці особових форм дієслова (**писаний** викладається у статті **писати; падаючий** – у статті **падати**)» [там само, с. 7], проте як окремі реєстрові слова викладено «активні й пасивні дієприкметники, якщо вони втратили зв’язок із дієсловами і розвинули самостійне значення чи ряд значень (**вышереченый, вышенеписанный, богоспасаемый**) або є єдиними формами дієслова (**неугасимый, неугасяющий**)», а також «ад’єктивовані дієприкметники (**литое серебро, оремый воль**)» [там само, с. 8];
- г) як окремі реєстрові слова подано також «форми вищого і навищого ступенів порівняння (**ближший, ближайший** <...>)» [там само].

Особливу увагу, зрозуміло, привертає той фрагмент у «Принципах» СУМ¹⁶⁻¹⁷, який має назву «Фразеологічні та стійкі словосполучення», до яких зараховано:

- 1) «синтаксично оформлені мовні одиниці, які складаються з двох або кількох слів, що мають цілісне лексичне значення незалежно від значень його компонентів (**пойти кь богу** ‘померти’, **бити чоломь** ‘просити’ <...>»;

¹ Словник є «хронологічним продовженням двотомного Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.».

- 2) «фразеологічні одиниці, загальне лексичне значення яких пов'язане з компонентами, що входять до їх складу (**мыслью блудити** 'мати грішні думки, грішити' <...>»;
- 3) «двочленні словосполучення, які мають у сучасній мові однослівні відповідники (**крестом ся знаменати** 'хреститися' <...>»;
- 4) «сполучення іменників з прикметниками, що є назвами чинів, титулів, церковних свят, обрядів, складних топонімів та мікротопонімів (**великий князь, великий бояринь, пятокъ великодный, мясопусная неделя, Пузовский бродь** <...>), назвами данин, мит, грошових одиниць, мір та ін. (**дани медовая, дачка грошовая, литовская монета, чешская личба**)» [12, с. 11].

Багатство джерельного матеріалу СУМ¹⁶⁻¹⁷ дало змогу його укладачам виокремити значну кількість АСС до стрижневих реєстрових слів, що є назвами реальії тогочасного життя та діяльності на українських теренах. Часто вражає кількість представлених АСС. Так, зокрема, під реєстровим словом **листь**² (до значення 'письмовий документ офіційного або юридичного характеру, лист') подано 84 стійкі АСС: **арендовый листь, вечистый листь, выездчий листь, добровольный листь, квитациыйный листь, лист даровный, лист небожчиковский, лист свидетельский** та ін. [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 16, 48–56]. Під словом **люди** подано 20 стійких АСС до значення 'залежні або звільнені від повинностей особи; люди' (**люди похожалые, люди данные, люди замковые, люди непохожие, люди огородные** та ін.); 9 стійких АСС – до значення 'особи, котрі належать до певної суспільної групи, середовища; люди' (**люди простїи, люди волные, люди воловачие, люди купецкие** та ін.); 8 стійких АСС до значення 'озброєні загони; військо' (**военные люди, люде збройные, люди арматные, люди конные** та ін.) [там само, 170–176].

Подано деякі зауваги про спосіб лексикографічної репрезентації АСС у СУМ¹⁶⁻¹⁷:

1. Відсутність значень у стійких АСС, мотивована наявністю відсилачів при них, суттєво ускладнюють дослідницьку роботу, навіть унеможливають її. Наприклад, під реєстровим словом **ленный** подано АСС $\diamond$ **ленное право, право ленное** із відсилачем *див. право*¹, а АСС $\diamond$ **добра ленные** – із відсилачем *див. добро*¹ [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 16, 20]; то ж якщо значення АСС $\diamond$ **добра ленные** користувач знайде в попередньому випуску – 'ленне володіння, майно' [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 8, 51], то, з огляду на тривалий процес підготовки словника до друку, користувач може так і не дізнатися значення АСС $\diamond$ **право ленное**.
2. Найсуттєвішим недоліком, на нашу думку, є об'єктивна причина, а саме: тривалий час укладання словника і зміна поколінь укладачів-лексикографів упродовж півстолітньої роботи над ним; із цим пов'язані, відповідно, деякі недогляди, наприклад, під реєстровим словом **злый** подане стійке АСС $\diamond$ **злые люди** (до 1-го значення 'сповнений злості, ворожості; злий недобрий') із відсилачем *див. людина* [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 12, 37], проте АСС **злые люди** не вдається виявити під словом **людина**, оскільки така вокабула взагалі відсутня в реєстрі СУМ¹⁶⁻¹⁷.
3. Не зрозуміло, чому вираз **день лютый** 'судний день' [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 16, 190] має значок $\diamond$, якщо це АСС має радше символічно-образне значення, тимчасом як АСС **людь духовный** 'духовенство', **людь христианский** 'християни' та подібні [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 16, 185], які легко можна замінити одним словом-назвою, такого значка стійкості не мають.

4. Щодо використання значка $\diamond$ на позначення стійкості АСС, то тут теж має негативний вплив тривалий період укладання словника, наприклад: під словом **змирський** подано стійке АСС $\diamond$ **змирская куница** із відсилачем *див. куница* [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 16, 55], проте під словом **куница** усі виділені як стійкі АСС (**куница змирская**, **девочая куница** та ін.) не мають необхідного значка $\diamond$ [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 15, 180–181].

Проте є недоліки, не пов'язані із часовим фактором, зокрема такі:

- а) виокремлення стійких АСС без необхідних для цього підстав, наприклад: під реєстровим словом **злото** подано стійке АСС **злото церковное** 'церковні речі, виготовлені із золота або оздоблені ним; церковне золото', тимчасом як це АСС є вільним словосполученням, що ілюструє значення 2 'золоті речі, злото, золото'. Пор. подані в цій же словниковій статті стійкі АСС **злото подлое** 'золото низької якості', **злото перепущаное** 'золото високої проби' до 1-го значення 'благородний метал, злото, золото', які також є, на нашу думку, вільними АСС, тимчасом як поряд із ними АСС **злото тягнєное** 'золотий дріт' є стійким словосполученням [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 12, 24–25];
- б) недоліки у формулюванні значень АСС, наприклад: стійке АСС **куница змирская** має значення 'вид податку на користь князя', тимчасом як підзначення, якого стосується це АСС, сформульоване як 'плата князеві у зв'язку із заміжжям дівчини' (пор. подане трохи нижче в тій же словниковій статті синоніміне АСС **куница змирная**, проте з узагальнювальним значенням 'вид податку'; сюди ж належать наведені синоніміні АСС **девочая куница** 'заміжня плата дівчини', **свадебная куница** 'весільна плата дівчини' [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 15, 180–181], значення яких є дуже загальні і не відтворюють суті термінів. Під реєстровим словом **золотий**¹ у цитаті-ілюстрації до значення 5 *перен.* 'достойний, благородний' виявляємо АСС **золотий оучинки** як звичайне, тобто вільне, словосполучення, у цитаті-ілюстрації до значення 6 *перен.* 'досконалий, високоякісний, золотий' виявляємо АСС **беседа золотая** теж як вільне словосполучення, проте наприкінці тієї ж реєстрової статті подано АСС зі значком $\diamond$ **золота рука див. рука; слова золотий див. слова; уста золотий див. уста** [СУМ¹⁶⁻¹⁷ 12, 147–148], що є, на нашу думку, такими ж вільними АСС.

III. «Українські красвиди XVI–XVIII століть: слово, текст, словник»

Г. Дидик-Меуш та О. Слободзяник (далі – УК¹⁶⁻¹⁸) – одностомний словник українських географічних апелятивів. Лексикон має кілька переваг, зокрема такі:

- 1) подає лексикографічну інтерпретацію всієї системи назв природного ландшафту, які, хоч і стосуються визначальних для українців понять та життєвих пріоритетів (земля, земельна власність, спадщина тощо), не мають, проте, системного наукового опису [4, с. 42]. Реєстр словника «складають назви природних об'єктів ландшафту та довкілля», які «функціонують і як загальні географічні назви, і водночас як найменування угідь, їхніх частин та меж» (**входы, островъ, бродъ** та ін.); до реєстру не ввійшли назви штучних об'єктів ландшафту, тобто ті, які створила людина (**вишнякъ, городъ, гребля, пасека** та ін.) [4, с. 6];
- 2) це завершений словник, який репрезентує «всю абетку», інакше кажучи, це повний словник слів однієї тематичної групи лексики за матеріалами українських писемних пам'яток XVI–XVIII ст.

Невеликий обсяг словника (600 словникових статей) дає змогу скласти чітке уявлення про практичну реалізацію його засад, зокрема про підхід до АСС. Виділені в межах словникової статті АСС одразу привертають увагу користувача. «Словосполучення, кваліфіковані у згаданому словникові як стійкі, є такими тільки “у форматі” цього словника. Вони пов’язані з діяльністю судової системи (зокрема підкоморських судів), із чинністю різних правових актів та ін., тобто є важливою частиною життя українців XVI–XVIII ст.» [4, с. 43]. Такі словосполучення мають високу частотність у мові документів і функціонують як терміни чи навіть як вирази-канцеляризми [там само]. Найбільш типові стійкі словосполучення – якраз АСС.

Найчисельнішою такою групою (51 одиниця) є АСС під реєстровим словом **грунтъ** (**кгрунтъ**) у значенні 3 ‘земельне угіддя, земля; грунт’: **кгрунтъ воденый** ‘водне угіддя’, **кгрунтъ выбитый** ‘відчужене земельне угіддя’, **кгрунтъ отчизный** ‘земельне угіддя, успадковане по батькові; батьківщина’ та ін. [УК¹⁶⁻¹⁸, 84–95]; пор. також: 37 стійких АСС під реєстровим словом **именѣ** ‘земельне угіддя, землеволодіння; маєток’: **именѣ бабизное** ‘земельне угіддя, успадковане по бабі; бабизна’, **именѣ детинное** ‘земельне угіддя, яке належить неповнолітньому власникові’, **именѣ дедизное** ‘земельне угіддя, успадковане по дідові або від предків; дідизна’, **именѣ пенное** ‘земельне угіддя, що є предметом судової справи’ та ін. [УК¹⁶⁻¹⁸, 145–154]; 34 АСС під реєстровим словом **добра** ‘земельні угіддя’: **добра материнские** ‘земельні угіддя, успадковані по матері; материзна’, **добра спадлые** ‘земельні угіддя, одержані у спадок; спадщина’, **добра прислушающие** ‘земельні угіддя, які належать до маєтку’ та ін. [УК¹⁶⁻¹⁸, 99–107].

Другу велику групу стійких АСС, на думку дослідників, не можна «кваліфікувати як стійкі у традиційному розумінні, і все ж їх винесено окремо як складені назви через те, що в досліджуваних пам’ятках української мови вони мають високу частотність і стійкість уживання, іменуючи важливі географічні об’єкти в Україні і поза нею, а особливо – відображають уявлення наших предків про Україну і світ, які знаходимо в переказах, літописах, хроніках» [5, с. 44]. Ідеться про власні назви водойм, гір, островів, зокрема зі стрижневим словом **море** УК¹⁶⁻¹⁸ подає 29 стійких АСС: **море Аравитское**, **море Кгрецкое**, **море Дунское**, **море Межиземное**, **море Медияланское**, **море Сарматское**, **море Червоное** та ін. [УК¹⁶⁻¹⁸, 198–207].

Висновки. Подано критичні зауваги про спосіб лексикографічної презентації АСС у УК¹⁶⁻¹⁸. Робота над словником такого типу сама спонукала до виокремлення АСС як стійких, хоча у «неспеціалізованих текстах» досліджувані АСС є звичайними словосполученнями, і уважний та прискіпливий дослідник цілком слушно критикуватиме таку лексикографічну практику. Стійкість АСС у цьому випадкові зумовлена матеріалом, ексцерпованим із пам’яток. Словосполучення засвідчують особливості мовлення і закони називництва (зокрема сполучуваності слів) в українській мові XVI–XVIII ст.

Аналіз цих засад і принципів історичних словників української мови дає змогу використати напрацювання у кваліфікації сполучуваності для створення окремого словника сполучуваності української мови XVI–XVIII ст.

Список використаних джерел і літератури:

1. Арібжанова І. Граматичний статус словосполучення. *Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник / відпов. ред. А. К. Мойсієнко*. 2009. № 39. С. 53–61.
2. Гринчишин Д. З історії створення історичного словника української мови. *Українська лексика в історичному та ареальному аспектах / відпов. ред. Р. Керста*. Київ, 1991. С. 5–18.

3. Гумецька Л. Л. Деякі питання укладання «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.». *Дослідження з лексикології та лексикографії* / гол. ред. Л. С. Паламарчук. Київ, 1965. С. 16–28.
4. Дидик-Меуш Г., Слободзяник О. Про словник. *Українські краєвиди XVI–XVIII ст. Слово. Текст. Словник*. Львів, 2015. 383 с.
5. Дидик-Меуш Г., Слободзяник О. Українські краєвиди XVI–XVIII століть: слово, текст, словник. Львів, 2015.
6. Дидик-Меуш Г. Сполучуваність слів як обов'язковий компонент історичного словника. *Лексикографічна парадигма XXI ст.: теорія і методологія (до 100-ліття від дня народження Л.С. Паламарчука: монографія* / відпов.ред. Є. Карпіловська. Київ, 2023. С. 373–392.
7. Дидик-Меуш Г. Сполучуваність vs комбінаторика для розвитку історії української мови. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / відп. ред. М. Романюк. Львів, 2019. Вип. 32. С. 293–303.
8. Дидик-Меуш Г. Українська історична лексикографія, питання сполучуваності і комбінаторний словник української мови. *TeKa komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych*, 2020. № 6. S. 223–236.
9. Єдлінська У. З історії Львівської лексикографічної школи. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 7. С. 510–505.
10. Німчук В. Євген Тимченко – основоположник української наукової історичної лексикографії. *Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. праць* / відпов. ред. Д. Г. Гринчишин. Львів, 1996. Вип. 3. С. 26–34.
11. Принципи побудови «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.». *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т.* / гол. редкол. Л. Л. Гумецька. Київ, 1977. Т. 1. С. 9–16.
12. Принципи побудови «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.». *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* / відпов. ред.: Д. Гринчишин, М. Чікало. Львів, 1994. Вип. 1. С. 4–15.
13. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / гол. редкол. Л. Л. Гумецька. Київ, 1977–1978.
14. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відпов. ред.: Д. Гринчишин, М. Чікало. Львів, 1994–2022. Вип. 1–18 (видання не завершене).

References:

1. Aribzhanova, I. (2009). Hramatychnyi status slovospoluchennia [Grammatical status of a phrase]. *Ukrainske movoznavstvo: mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk* / vidpov. red. A. K. Moisiienko. № 39. P. 53–61. (in Ukr.).
2. Hrynchyshyn, D. (1991). Z istorii stvorennia istorychnoho slovnyka ukrainskoi movy [From the history of the creation of a historical dictionary of the Ukrainian language]. *Ukrainska leksyka v istorychnomu ta arealnomu aspektakh* / vidpov. red. R. Kersta. Kyiv. P. 5–18. (in Ukr.).
3. Humetska, L. L. (1965). Deiaki pytannia ukladannia «Slovnyka staroukrainskoi movy XIV–XV st.» [Some issues of compiling the «Dictionary of the Old Ukrainian Language of the XIV–XV Centuries»]. *Doslidzhennia z leksykologhii ta leksykohrafii* / hol. red. L. S. Palamarchuk. Kyiv. P. 16–28. (in Ukr.).
4. Dydyk-Meush, H. (2015). Pro slovnyk [About the Dictionary]. *H. Dydyk-Meush, O. Slobodzianyk. Ukrainski kraievdy XVI–XVIII st. Slovo. Tekst. Slovnyk*. Lviv. (in Ukr.).
5. Dydyk-Meush, H., Slobodzianyk, O. (2015). Ukrainski kraievdy XVI–XVIII stolit: slovo, tekst, slovnyk [Ukrainian landscapes of the 16th–18th centuries: word, text, dictionary]. Lviv. (in Ukr.).

6. Dydyk-Meush, H. (2023). Spoluchuvanist sliv yak oboviazkovyi komponent istorychnoho slovnyka [Word connectivity as an essential component of historical vocabulary]. *Leksykohrafichna paradyhma XXI st.: teoriia i metodolohiia (do 100-littia vid dnia narodzhennia L. S. Palamarchuka: monohrafia / vidpov. red. Ye. Karpilovska*. Kyiv. P. 373–392. (in Ukr.).
7. Dydyk-Meush, H. (2019). Spoluchuvanist vs kombinatoryka dlia rozvytku istorii ukrainskoi movy [Connectivity vs. combinatorics for the development of the history of the Ukrainian language]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist / vidp. red. M. Romaniuk*. Lviv. № 32. P. 293–303. (in Ukr.).
8. Dydyk-Meush, H. (2020). Ukrainska istorychna leksykohrafia, pytannia spoluchuvanosti i kombinatornyi slovnyk ukrainskoi movy [Ukrainian historical lexicography, compatibility issues and a combinatorial dictionary of the Ukrainian language]. *Teka komisji polsko-ukrainskich zwiqzków kulturowych*. № 6. P. 223–236. (in Ukr.).
9. Yedlinska, U. (2000). Z istorii Lvivskoi leksykohrafichnoi shkoly [From the history of the Lviv Lexicographic School]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv. Vyp. 7. P. 510–505. (in Ukr.).
10. Nimchuk, V. (1996). Yevhen Tymchenko – osnovopolozhnyk ukrainskoi naukovo istorychnoi leksykohrafii [Yevhen Tymchenko – the founder of Ukrainian scientific historical lexicography]. *Ukrainska istorychna ta dialektna leksyka: zb. nauk. prats / vidpov. red. D. H. Hrynchyshyn*. Lviv. Vyp. 3. P. 26–34. (in Ukr.).
11. Pryntsypy pobudovy «Slovnyka staroukrainskoi movy XIV–XV st.» [Principles of constructing the «Dictionary of the Old Ukrainian Language of the XIV–XV centuries»]. *Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st.: u 2 t. / hol. redkol. L. L. Humetska*. Kyiv, 1977, T. I. P. 9–16. (in Ukr.).
12. Pryntsypy pobudovy «Slovnyka ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.» [Principles of constructing the «Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th – first half of the 17th centuries»]. *Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. / vidpov. red.: D. Hrynchyshn, M. Chikalo*. Lviv, 1994. Vyp. 1. P. 4–15. (in Ukr.).
13. Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st.: u 2 t. [Dictionary of the Old Ukrainian Language of the 14th–15th centuries] / hol. redkol. L. L. Humetska. Kyiv, 1977–1978. (in Ukr.).
14. Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. [Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th century] / vidpov. red.: D. Hrynchyshyn, M. Chikalo. Lviv, 1994–2022. Vyp. 1–18 (vydannia ne zavershene) (in Ukr.).

Hanna Dydyk-Meush

OBSERVATIONS ON THE CODIFICATION OF COMPATIBILITY IN UKRAINIAN HISTORICAL LEXICOGRAPHY.

The article examines a number of issues related to the need to compile a dictionary of compatibility based on the monuments of the Ukrainian language of the 16th–18th centuries, which is an integral part of modern Ukrainian combinatorial lexicography.

The peculiarities of the work of historians-lexicographers during the compilation of dictionaries of the Ukrainian language of different periods (14th–15th centuries and 16th–17th centuries) are traced. In particular, the principles of codification of adjective-substantive word combinations in lexicons of different types, their interpretation and illustration are analyzed. As a result, important analogies that can be used in future lexicographic practice, as well as certain shortcomings that can be avoided during the compilation of dictionaries of compatibility, are revealed.

One of the basic concepts for combinatorial lexicography is the concept of «linguistic combinatorics» – the identification, composition and study of word combinations that are subordinate to certain communicative tasks under the necessary conditions for their implementation and which can be composed of a certain number of words. At the same time, it is also a separate branch of linguistics that studies the qualitative and quantitative characteristics of isolated language elements and entire continua that include these elements during a certain period of linguistic time. The purpose of such study is to establish possible or impossible conditions for combining language elements, as well as to obtain the results of their interaction. Combinatorics exists at every level of language and is the basic principle of organizing all language units without exception, the form of their existence, evolution and interaction. The types of relations that language units enter into are decisive for combinatorics: syntagmatic (linear), paradigmatic (non-linear) and hierarchical (generic-specific). Since one of the types of relations in combinatorics is syntagmatic relations, this area of applied linguistics can be qualified as combinatorial lexicography, meaning the lexicographic codification of only syntagmatic relations of linguistic units.

Key words: historical combinatorial lexicography, text, context, conjugation, conjugation dictionary, adjective-noun phrase.

Отримано: 09.01.2026 р.

Прийнято до друку після рецензування: 04.03.2026 р.

Опубліковано: 25.05.2026 р.